

Sanna Kivimäki

Sanna Kivimäki, YTT
Tutkimuskeskus Comet,
Tampereen yliopisto

IKÄÄ IHMETTELEMÄSSÄ

Seniorinäyttelijät valtaavat valkokankaat ja Facebook vilisee videoita aktiivisten eläkeikäisten hämmästyttävistä fyysisistä suorituksista. Aikakauslehdet suuntaavat tarjontansa yhä enemmän ikääntyvälle lukijakunnalle, samoin muut vaikeuksissa olevat printtimediat. Jos mediakulttuurilla on sellaista kulttuurista määrittelyvoimaa, kuten usein sillä ajatellaan olevan, mediaesityksillä on oletettavasti yhteys myös yleisiin ikään ja vanhenemiseen liittyviin kulttuurisiin kuviin ja vanhenemisen tyyleihin.

Kysyn artikkelissani, minkälaisen tutkimuksellisen haasteen paljon puhuttu väestön ikääntyminen mediakulttuurin tutkimukselle asettaa. Ikä, kuten muutkin kategoriat, kietoutuu yhteen monien muiden erojen, kuten sukupuolen, etnisyyden, luokan ja uskonnon kanssa.

Johdanto

Iästä puhutaan nykyisin paljon. Ei ihme, sillä ikääntyneen väestön suhteellinen osuus kasvaa kaikkialla maailmassa. Vaikka kaikki ihmiset ovat jonkin ikäisiä eli ikääntyneitä, ikääntyneillä tarkoitetaan yleensä eläkeikäisiä, keskimäärin yli 65-vuotiaita kansalaisia. (Esim. Heikkinen & al. 2013.)

Suomessa yli 65-vuotiaiden osuus koko väestöstä on nykyisin noin viidesosa, ja ennusteen mukaan heidän määränsä tulee tulevaisuudessa kasvamaan. Kuten monissa muissakin maissa, myös Suomessa enemmistö ikäihmisistä on naisia, tällä hetkellä noin 620 000 henkilöä. Vuonna 2016 syntyneen pojan elinajanodote on 78,4 vuotta ja tytön 84,1 vuotta (Tilastokeskus, Findikaattori). Elinikäennusteen oletetaan nousevan.

Erityisesti ikääntyneet naiset muodostavat siis merkittävän osan median yleisöistä ja käyttäjistä. Heistä suuri osa, noin 40 %, elää yksin (Kontula 2013, 353). Tämän tiedon varassa voi siis ajatella, että tulevaisuudessa mediamaailman ilmiöitä pähkäilee yhä useammin iäkäs, yksinelävä, valtaväestöön kuuluva nainen, seuranaan kenties nuorempi, hoivatyötä tekevä maahanmuuttajanainen tai -mies. Kummankin mediataju on todennäköisesti peräisin aivan toisenlaisesta maailmasta kuin se, minkä keskellä he elävät.

Kaikenlainen mediakeskustelu iästä, ikääntymisestä ja vanhojen ihmisten asemasta on lisääntynyt valtavasti; ainakin poliittisessa puheessa, vaalien alla, kaikki ovat kovin kiinnostuneita ikääntyneisiin liittyvistä kysymyksistä. Päivälehdissä keskusteluja käydään suurten ikäluokkien eläköitymisen kus-

tannuksista, vanhusten hoivan järjestämisestä ja terveysongelmien ratkomisesta. Koko mediakulttuuria ajatellen vanhoilla – tai ainakin tietäytyyppisillä vanhoilla – on suhteellisen paljon näkyvyyttä erilaisissa mediagenreissä. Tästä huolimatta ikää ja ikääntymistä koskevat kysymykset ovat jääneet monesti marginaaliin suomalaisessa median ja mediakulttuurin tutkimuksessa.

Kysyn tässä artikkelissa, minkälaisia tutkimuskysymyksiä ikääntyminen asettaa mediakulttuurille ja sen tutkimukselle. ”Median” ymmärrän Janne Seppäsen ja Esa Väliiverrosen (2013) tapaan laajasti, sekä perinteisinä joukkoviestiminä että sosiaalisen median, sekä teknologiana, sisältöinä, käyttönä että vuorovaikutuksena toisten ihmisten kanssa. ”Median” käsitteen vaikeatulkintaisuudesta huolimatta esitän, että mediaan ja ikään liittyvät tutkimusintressit voi jakaa vähintään kolmeen alueeseen: 1) kysymyksiin mediasukupolvista ja arkisista suhteista mediaan, 2) nykYTEknologiaa ja digitaalisuutta koskeviin kysymyksiin, sekä 3) kysymyksiin siitä, millaista ymmärrystä iästä ja ikääntymisestä mediasisällöt tuottavat ja uusintavat.

Kertaan aluksi, mitä iällä, ikääntymisellä ja ikään liittyvällä syrjinnällä, ageismilla, yleensä tarkoitetaan, ja millaisia merkityksiä ikään ja ikääntymiseen on tapana liittää. Koska ikä, kuten muutkin kategoriat, kietoutuu yhteen monien muiden erojen, kuten sukupuolen, etnisyyden, luokan ja uskonnon kanssa, tuon esiin myös ikään liittyviä intersektionaalisia kysymyksiä, lähinnä vanhoja naisia koskevien esimerkkien kautta. Sen jälkeen pohdin, mitä tällä kaikella voisi olla tekemistä mediatutkimuksen kanssa. Lopuksi mietin ikääntyneiden naisten määrältään suuren, mutta usein marginaaliseksi mieltävän joukon asemaa mediakulttuurissa. Artikkelini on luonteeltaan problematisoiva, ja sen suomalaisiin ikääntyneisiin naisiin liittyvät esimerkit toimivat lähinnä havainnollistajina.

Ikä ja ikääntyminen

Ikä on sikäli kiinnostava kategoria, että se koskettaa tavalla tai toisella kaikkia ihmisiä: kaikki ovat jonkin ikäisiä ja oma kategorisointi muuttuu elettyjen vuosien myötä väistämättä. Ikä on myös kontekstisidonnaista; tietyn ikäiseksi määritytään yleensä eri tavoin erilaisissa tilanteissa, ja ikääntyminen merkitsee eri ihmisille eri asioita. (Esim. Kangas & Nikander 1999; Vakimo 2001; Heikkinen & al. 2013.)

Vaikka kaikki elolliset olennot jonkin ikäisiä ovatkin, kiinnostus tuntuu kohdistuvan usein (liian) vähään tai (liian) paljon ikään; oletettu keski-ikäisyys jää yleensä analysoimatta tai muodostaa tutkimukselle jonkinlaisen itsestään selvän taustan. Oletettavaa on, että hyvänä pidetyn toimijuuden tunnusmerkit etsitään työikäisen väestön toiminnasta ja muut ikäkatteeriat nähdään heihin nähden puutteellisina. Toisaalta on esitetty teesejä ihmisten tietynlaisesta yksi-ikäistymisestä: lapsuus loppuu yhä varhemmin, nuoruus pidetty ja varsinainen vanhuus lykkääntyy. (Esim. Karisto 2005.)

Kansainvälisessä tutkimuksessa ikääntyneitä, eli yli 65-vuotiaita, kuvataan usein adjektiivilla *aged*. Tällä pyritään välttämään sellaisia negatiivisia konnotaatioita, joita saattaa liittyä etenkin adjektiiviin *elderly*, jota esimerkiksi gerontologian lehti *Age and Aging* kehottaa välttämään. Suomenkieliseen tutkimukseen näyttävät vakiintuneet käsitteet ikääntyvä (55 vuodesta eteenpäin) ja ikääntynyt (65 vuodesta eteenpäin). (Heikkinen 2013.)

Jotkut jaottelevat ikääntyneet kolmatta ikää eläviin nuoriin vanhoihin ja neljättä ikää eläviin vanhoihin vanhoihin. Kolmatta ikää elävät nuoret vanhat

ovat usein hiljattain eläköityneitä, hyväkuntoisia, aktiivisia kansalaisia, joilla on paljon vapaa-aikaa. Neljänteen ikään, eli vanhojen vanhojen joukkoon ajatellaan siirryttävän silloin, kun toimintakyky olennaisesti heikkenee. Kolmas ja neljäs ikä eivät välttämättä kulje samaan tahtiin biologisen iän kanssa: jotkut toimintakykyiset, hyvinkin iäkkäät saattavat tehdä eroa varsinaisiin vanhoihin. Ikä on siis myös subjektiivinen määrite. Vanhojen oma kokemus vanhenemisestä liittyy usein juuri toimintakykyyn ja omatoimisuuteen. (Heikkinen 2013.)

Biologinen vanheneminen tapahtuu aina jossakin kulttuurisessa kontekstissa, jota mediakulttuurikin osaltaan muovaa. Kulttuuriset aspektit ovat aina olleet vanhenemisessä keskeisiä, ajatellaanpa esimerkiksi niitä lukuisia ohjeita ja neuvoja, joita vanhenemisen estämiseen tai torjuntaan on antiikin ajoista lähtien annettu, tai sitä, miten eri tavoin ikääntyneisiin eri kulttuureissa suhtaudutaan. (Esim. Heikkinen 2013.) Viime vuosina tutkijat ovat olleet kiinnostuneita myös mediakuvastojen ikääntymistä käsittelevistä kuvastoista, osana yleisempiä kulttuurisia kuvia (esim. Lumme-Sandt 2008; 2011; Yläne 2012).

Suomalaisen ikääntyneen valtaväestön voi luonnehtia elävän länsimaisen, yksilö- ja autonomiakeskeisen kulttuurin piirissä. Myös erityisen suomalaisena pidetty yksilöihanne painottaa yksin pärjäämistä, riippumattomuutta ja rationaalisuutta. Vanhuuden ajatellaan nykyisin alkavan vasta toimintakyvyn heiketessä noin 80 vuoden iässä, ja mielikuvat vanhuudesta ovat suhteellisen kielteisiä. Yhteisöllisyyttä korostavissa kollektivistissa kulttuureissa, joihin osa Suomessa asuvista vähemmistöryhmiin kuuluvista iäkkäistä ihmisistä identifioituu, vanhaksi tulemiseen liittyy myös arvokkaita ja myönteisiä piirteitä. Varsinkin suullista perinnettä arvostavissa kulttuureissa vanhojen kulttuuritietoa arvostetaan. (Sarvimäki 2013, 95.)

Intersektionaalista ageismia

Vääjäämättömän biologisen muutoksen ansiosta ikä on hieman erilainen ero verrattuna moneen muuhun eroon. Vaikka vanhuutta karsastettaisiinkin ja vanhenemistä yritettäisiinkin lykätä, iän myötä tiedossa on muutoksia, joita vastaan yritetään usein taistella. Etenkin naisten vanhenemisen merkkejä pyritään yleensä moni tavoin estämään (esim. Kangas & Nikander 1999), mikä näkyy etenkin erilaisessa *anti-aging*-mainonnassa.

Kun puhutaan ikääntymisestä, puhutaan aina tiettyyn aikaan ja tietyssä paikassa tapahtuvasta muutoksesta. Ikä on myös aina kontekstisidonnaista: se saa erilaisia merkityksiä erilaisissa tilanteissa, ympäristöissä ja yhteiskunnissa. Eri ikäryhmien vertailut toisiinsa ovat tutkimusasetelmina suosittuja, mutta tulokset vaikeasti tulkittavia. Koska tutkittavat ovat syntyneet ja eläneet aivan erilaisissa yhteiskunnissa, tutkimus kertoo yleensä vain jonkun tietyn ikäryhmän vanhenemisestä. Esimerkiksi eri ikäryhmien mediasuhteiden vertailu on siksi haastavaa.

Ikään, kuten myös sukupuoleen, etnisyyteen ja seksuaalisuuteen, voi liittyä enemmän tai vähemmän piiloisia, syrjiviä käytäntöjä. Seksismien, rasismien ja homofobian ohella voikin puhua myös ageismista, jolla tarkoitetaan yleensä ikään perustuvaa syrjintää, joka muiden syrjinnän lajien tapaan voi olla näkyvää tai niin sanottua piilosyrjintää. Siihen voi yhdistyä etnistä syrjintää, sosioekonomista syrjintää tai vaikkapa sukupuolisyryntää. Syrjintä kasautuu: esimerkiksi etnisten vähemmistöryhmien ikääntyneitä naisia voidaan pitää jopa kolminkertaisesti haavoittuvaisina. (Sarvimäki 2013, 96.)

Ageismin yhtenä muotona voi pitää kaikkien ikääntyneiden kohtelemista yhtenä, homogeenisena ryhmänä. Esimerkiksi vanhuuteen liittyvää tutkimusta on moitittu reflektioimattomasta sukupuolisokeudesta: vanhat ihmiset näyttäytyvät pitkälti sukupuolettomina olentoina. Toisaalta, jos vanhuudella on sukupuoli esimerkiksi mediajulkisuudessa, vanhuus määrittyy yleensä naiseuden kautta, koska heitä on määrällisesti enemmän. Miesten vanheneminen on siten vähemmän näkyvää. (Ojala & Pietilä 2013.)

Ikääntyneet eivät ole homogeeninen ryhmä siksiäkään, että eliniän kasvassa eläkeikäisten ryhmään voi kuulua saman perheen vanhempia ja lapsia. Esimerkiksi nyt eläkkeelle siirtyneiden ns. suurten ikäluokkien nuoruus on sijoittunut jälleenrakennuksen ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamisen aikaan, joka poikkeaa heidän vanhempiansa nuoruudesta ratkaisevasti. Myös vauraus vaikuttaa: varakkaat vanhukset ovat yleensä parempikuntoisia, kiinnostuneempia maailmasta ja he kykenevät hankkimaan laadukkaampaa mediateknologiaa kuin hintojen halpenemista odottavat köyhemmät saman ikäluokan edustajat.

Toinen ageistinen nykykulttuurin käytäntö on korkean iän näkeminen pääsääntöisesti ongelmana. Varsinkin länsimaille on tyypillistä yleinen ikäsyrrjintä esimerkiksi työelämässä: vanhoja ei mitenkään automaattisesti kunnioiteta elämäkokemuksen perusteella eikä nopeasti muuttuvassa maailmassa heidän asiantuntemukselleen tunnu olevan käyttöä. (Esim. Jyrkämä & Nikander 2007.) Eläkkeelle siirtyminen saattaa olla henkilökohtaisesti koettelevaa. Merete Mazzarella kuvaa kirjassaan *Matkalla puoleen hintaan. Eläkkeellä olemisen taidosta* (2010), miten ensimmäisenä eläkepäivänä peruttu elokuvateatterin eläkeläisnäytös tuntuu henkilökohtaisesti loukkaavalta: vanhoilla ei tunnu olevan väliä.

Aivan viime vuosiin asti vanhoilla ei tunnu olleen paljon väliä – ainakaan suomalaisessa mediatutkimuksessa. Sen historiasta löytyy vain vähän viitteitä kiinnostuksesta ikäihmisten ja median suhteiden tutkimukseen. Näin ollen myös mediatutkimuksen voi ajatella tuottavan ikäsyrrjintää ja kannattelevan nuoruutta ihannoivaa kulttuuria kiinnostumalla enimmäkseen lapsista, nuorista ja korkeintaan keski-ikäisistä.

Yksittäisten artikkeleiden lisäksi omaan haaviini on tarttunut Margareta Starckin Yleisradiolle tekemä raportti *Vanhustutkimus 1968* (1968), *Tiedotustutkimus*-lehden Ikä-teemanumero 2002:3 ja Raimo Niemelän väitöstutkimus *Ikääntyneiden informaatiokäyttäytyminen: Laadullinen tutkimus arkielämän informaatiokäytännöistä ja toimintaan aktivoitumisesta* (2006). Myös *Lähikuva*-lehden Media ja menneisyys -teemanumero 2011:2 käsittelee ikätutkimuksen kannalta kiinnostavia kysymyksiä menneisyyden kuvaamisesta ja muistamisesta.

Jos ikä tulee puheeksi, myös tutkimuksen teoreettisissa lähtökohdissa voi olla ongelmallisia oletuksia. Esimerkiksi suomalaisten makutottumuksia, kulttuuripääomaa ja elämäntyylyjä käsittelevä sosiologinen tutkimus (Purhonen & al. 2014, 36) kuvaa erästä tutkimuksessa hahmotettua ideaalityyppiä seuraavasti: ”Johanna, kuusikymppinen toimistosihteeri, edustaa ristiriitaista, mutta etenkin monille varttuneemmille suomalaisnaisille ominaista yhdistelmää: vaikka hänellä on melko vähän koulutusta, hän harrastaa klassista korkeakulttuuria ja hänellä riittää kulttuuritahtoa ja tietämystäkin.”

Tutkijatulkinnan mukaan ikääntyneen naisen toiminnassa on siis ristiriitaa, vaikka samaan aikaan kerrotaan, että kyse on varsin tavallisesta ja tyypillisestä toiminnasta. Tavallisen ja tyypillisen näkeminen teoreettisesti ristiriitaisena pakottaa tietenkin kiinnittämään huomiota teorioiden representatiivisuuteen ja niiden sisältämiin valikoiviin maailmankuviin.

Mediatutkimuksen omana, ageistisena ja seksistisenä käytäntönä voi pitää sitkeästi elänyttä imaginaarista Pihtiputaan mummo -hahmoa, jonka avulla on koulutettu useita toimittajasukupolvia. Huolimatta suomalaisten naisten miehiä korkeammasta koulutustasosta ja vireistä kulttuuriharrastuksista, toimittajia on ollut tapana ohjeistaa jäsentämään asiat siten, että Pihtiputaan mummokin ymmärtää. Vaikka Pihtiputaan mummo onkin pitkäikäinen kuvitteellinen hahmo kansainvälisine vastineineen (ks. Heikkilä & al. 2012), sen voi nykyisin ajatella osallistuvan myös keskusteluun yleisestä ”mummoutumisesta”, iäkkäiden naisten suuresta osuudesta useiden länsimaisten väestössä.

Sukupolvet ja sosiaalinen muutos

Eräs tutkimusorientaatio, jolla mediatutkimuksessa on yritetty tarttua ikäkysymyksiin, kytkeytyy sukupolven käsitteeseen. Alun perin 1920-luvulta peräisin oleviin Karl Mannheimin ja José Ortega y Gassetin sukupolvia hahmotteleviin teorioihin tukeutuen on esitetty, että sukupolven käsite auttaisi ymmärtämään mediatutkimuksessa usein hankalaa kysymystä yleisen ja yksityisen, kollektiivisen ja individuaalisen yhteen kietoutumisesta (Bolin & Skogerbo 2013).

Suomessa sukupolvena on tarkasteltu etenkin niin sanottuja suuria ikäluokkia (syntyneet 1945–1950), joiden elämäntapa on kiinnostanut muun muassa kulttuurin ja politiikan tutkijoita. Suurten ikäluokkien käsitteelle onkin Suomessa annettu erityisen suurta sosiologista selitysvoimaa. Suuria ikäluokkia on ajateltu yhdistävän yhteiset kokemukset ja tietoisuus sukupolveen kuulumisesta. Laajalti jaettuihin kokemuksiin kuuluvat esimerkiksi kokemukset niukoista ja ahtaista asuinoloista sekä usko sosiaalisen nousun mahdollisuuteen. (Esim. Karisto 2005.)

Suurilla ikäluokilla voi ajatella olevan myös erityinen suhde mediakulttuuriin, jossa on heidän elinaikanaan tapahtunut suuria muutoksia. Esimerkiksi kotien medialaitteistuminen on ollut varsin nopeaa, oikeastaan vain yhden ihmisiän mittaista: vielä 80 vuotta sitten merkittäviä viestintuojia ja -viejiä olivat postimiehet, -autot tai -hevoseet, asuinpaikasta riippuen. (Lahikainen 2015, 27.)

Sukupolvijättelua on sovellettu myös medioitumisen ja medialaitteistumisen vaiheita jäsentämään. On ajateltu, että tiettyinä aikakautena syntyneet jakavat kutakuinkin samanlaisen maailman, samankaltaisia mediakokemuksia syntymäajasta riippuen (esim. Lahikainen 2015; Rantanen 2005). Media-sukupolvia on hahmoteltu laitevetoisesti, esimerkiksi seuraavasti (Lahikainen 2015, 27):

Viestin	Mediasukupolvi	Lapsuuden ajankohta
Radio ja puhelin	Sähkömagneettinen sukupolvi	1880–1940-luvut
Televisio	Televisiosukupolvi	1950–1970-luvut
Kotitietokone ja videonauhuri	Tietokonesukupolvi	1980-luku
Matkapuhelin ja internet	Internetsukupolvi	1990-luku
Mobiili internet	Tablettisukupolvi	2000-luku

Monet historiaa jäsentävät tekstit vaikuttavat keskittyvän teknologian muuttumiseen ja etenkin erilaisten digitaalisten laitteiden lisääntymiseen. Mediahistorioitsija Jukka Kortti (2016) onkin arvostellut tapaa, jolla digitaalisuuden mukanaan tuomia muutoksia on tapana arvioida jopa vallankumouksina. Oman ajan uusimmat mediamuodot nähdään usein käännteentekevinä, koko maailman kertaheitolla muuttaneina. Erilaisten teknologioiden luettelemisen sijaan Kortin mukaan olennaisempaa olisi tarkastella esimerkiksi temaattisia ja ilmaisutapoihin liittyviä jatkumoa sekä median roolia ihmisten arjessa (emt., 12–13). Vähemmän välinevetoisesti ajatellen sanomalehtien ja aikakauslehtien ilmaisu muistuttaa toisiaan, samoin elokuvan, television ja YouTube-videoiden ilmaisumuodoissa on paljon samankaltaisuuksia.

Jyrkkää sukupolviajattelua voi kritisoida siksikin, että myös mennyt ja tuleva ovat aina jollain lailla läsnä sukupolvikokemuksissa. Vanhat mediamuodot eivät poistu, kun uusia tulee, ja kuvitelmat tulevasta ovat usein läsnä utopiana tai dystopiana. Esimerkiksi fiktiossa näköradioihin ja robotteihin on törmätty paljon aiemmin kuin niiden reaaliin toteutuksiin. (Salmi 1996; Pantzar 2000.) Toisaalta mediakulttuuri on myös taaksepäin katsovaa: vanhasta teknologiasta, kuten c-kaseteista, voi tulla nostalgian kohteita tai digitelevisiosta muistelukulttuurin tyyssija (Pajala 2011).

Sukupolvista voi muodostua muutenkin turhan yhtenäinen kuva, joka ei valota erityisen tarkasti esimerkiksi luokka-asemaan ja sukupuoleen liittyviä kokemuksia sukupolveen kuulumisesta. Oletus siitä, että samojen yhteiskunnallisten muutosten kohtaaminen suurin piirtein saman ikäisinä yhdistäisi tiettyä ikäryhmää, joutuu tarkemmin katsoen koetukselle: esimerkiksi miesten ja naisten suhde laitteisiin tai suosikkiohjelmiin saattaa vaihdella paljonkin. Kysymys siitä, miten perheensisäinen ajankäyttö on jakautunut kotitöiden ja mediakäytön välillä vaikuttaa suuresti sukupolvikokemukseen, samoin se, kenen toiveita (kalliiden) medialaitteiden hankinnassa on noudatettu. Naiset tekevät yleensä kotitöistä suurimman osan vastaamalla esimerkiksi siivouksesta, pyykkäyksestä, ruuanlaitosta ja ruumiillista läsnäoloa vaativasta hoivasta, kuten lasten ja ikääntyneiden hoivasta (Jokinen 2013, 81). Huolenpitotehtävä lienee asettanut useimmat äidit vastaamaan kodin viihtyisyydestä, lasten arkisesta mediakasvatuksesta ja lasten median käytön säätelystä.

Arkielämän modernisoituminen ja kodin laitteistuminen onkin tarkoittanut eri asioita miehille ja naisille. Erilaisten laitteiden kotouttamista tutkineen Virve Peterin (2006) haastatteluaineistossa televisio identifioitiin toistuvasti miesten laitteeksi, radio naisten. Radion ja television avulla kerrottiin perheen sisäisestä työnjaosta, siitä, kenellä on aikaa istua ja rentoutua työpäivän jälkeen. Kodin teknologinen asiantuntemus neuvoteltiin usein sukupuolituneesti, mutta niin, että naisten teknologista kompetenssia ei yleensä tunnustettu. Mielikuva maskuliinisuuden ja teknologian yhteydestä on vahva, vaikka laitteita käytettäisiinkin saman verran. Pesukoneen, silitysraudan tai puhelimen käyttöä ei yleensä erityisesti mainosteta (ks. myös Peteri 2010).

Sukupolviajattelun selitysvoimaa voi kyseenalaistaa siksikin, että teknologisen kehityksen mukaan nimettyjen sukupolvien pituus vaihtelee suuresti, kuudestakymmenestä vuodesta kymmeneen vuoteen. Erittäin suuri osa elossa olevista suomalaisista näyttäisi kuuluvan televisiosukupolveen. Suurimpia mediahistoriallisia muutoksia Suomessa lieneekin juuri television kotoutuminen 1950-luvun lopulta lähtien, samaan aikaan maaltamuuton ja modernisoitumisen kanssa.

Television sosiaalishistoriaa tutkinut Jukka Kortti (2007; 2014, 122) pitää televisiota tärkeimpänä yksittäisenä kulttuurin ja median alana edelleen. Vi-

suaalisen ”ikkunan maailmaan” avannut televisio on radiota intensiivisempi. Uutuus joutui heti kriitikoiden kynsiin, ja sitä syytettiin pinnallisuudesta, kaupallisuudesta ja epä-älyllisyydestä (emt., 119). Toisaalta televisio on myös yhtenäistänyt elämäntyyliä ja liudentanut eri ryhmien välisiä makueroja: kulttuuritarjonnan suhteellinen edullisuus ja helppous on avartanut maailmankuvia erilaisissa elinympyröissä. Esimerkiksi Yleisradion Televisioteatterin (1961–1991) esitysten seuraaminen ei vaatinut näyttäytymistä ja hienoa pukeutumista.

Televisiota voikin pitää matalan statuksen laaja-alaisena kulttuuriharrastuksena. Tiedossa on, että televisiota katsovat erityisen paljon yli 55-vuotiaat, mutta toisaalta myös vähän koulutetut nuoret (emt., 122–124). Myös omaishoitajat ja muut paljon aikaansa kotona viettävät seuraavat paljon television tarjontaa. Helppo saatavuus mahdollistaa monipuoliset television välittämät kulttuuriharrastukset, jotka näyttävät olevan tyypillisiä etenkin ikääntyneille naisille. Korkeakulttuurin harrastuneisuuden ja maun monipuolisuuden naisvaltaisuus onkin nähty Suomessa poikkeuksellisen suurena. (Purhonen & al. 2014.)

Myös tietotekniikan käyttöön tarvittavia kompetensseja lajitellaan usein iän mukaan – usein puhutaan tietotekniikkasukupolvista. Sukupolviselityksissä kaikkien nuorten oletetaan kasvaneen diginatiiveiksi, tottuneen pienestä pitäen luovaan ja taitavaan tietokoneiden käyttöön. Saman logiikan mukaan vanhojen oletetaan olevan hitaita omaksumaan esimerkiksi erilaisten palveluiden käyttöön tarvittavia taitoa. Ongelmallista tässä puheessa on, että osaaminen nähdään yleispätevänä: sitä joko on tai ei ole, vaikka taidot ovat aina suhteellisia ja kontekstisidonnaisia. (Talja 2003.) Myös sukupolven sisällä saattaa olla huomattavia eroja käyttötottumuksissa ja motorisessa kompetenssissa. Esimerkiksi naistapaiset toimet, kuten toimistotyö, konekirjoittaminen ja käsitöiden tekeminen televisiota katsellessa, ovat harjaannuttaneet myös tietotekniikan vaatimaan keskittymiseen ja tarkkuuteen.

Tietotekniikkasuhteet

Suomea on usein luonnehdittu teknologiavetoiseksi insinöörimaaksi, jossa monen ongelman ajatellaan ratkeavan koneiden ja teknologian avulla. Esimerkiksi Marja Vehviläinen (2002) on luonnehtinut teknologiseksi nationalismiksi tapaa, jolla suomalaista kansallista omakuvaa rakennettiin etenkin 1990-luvulla: teknologisen kehityksen ”kärjessä” oltiin ennen kaikkea sankarillisten miestoimijoiden ansiosta. Toisaalta itseymmärrystä on rakennettu paljon myös tasa-arvoisen tietoyhteiskunnan eetoksen avulla, jonka mukaan tietotekniikka kuuluu kaikille ja kaikki sitä käyttävät. Johanna Uotisen (2005) havaintojen mukaan vuosituhannen vaihteen tietoyhteiskuntapuheeli oli kuitenkin ominaista informaatioteknologisen asiantuntijuuden yhdistäminen yleisimmin nuoriin miehiin, kun taas naisista ja iäkkäistä ihmisistä puhuttiin lähinnä tietoyhteiskunnan syrjäytyjinä.

Ikääntyneiden suhde lisääntyvään tietotekniikkaan herätti kiinnostusta tietoyhteiskuntadiskurssin aikaan 2000-luvun alussa. Raimo Niemelä käsitteli väitöstutkimuksessaan *Ikääntyneiden informaatiokäyttäytyminen: Laadullinen tutkimus arkielämän informaatiokäytännöistä ja toimintaan aktivoitumisesta* (2006) eläköityneiden opettajien tiedonhankintakäytäntöjä informaatiotutkimuksen näkökulmista. Kognitiivista suhdetta mediaan ja teknologiaan painottavaa

informaatiokäyttäjyksen mallia Niemelä piti ikä- ja sukupuolineutraalina. Kuitenkin mallissa esitellyt toimintatyylit (informaation aktiivinen etsintä, aktiivinen seuranta, kohdentumaton havainnointi ja informaation saaminen toisen henkilön kautta) ovat epäilemättä sukupuolittuneita ja suhteessa esimerkiksi kotitöiden tekemiseen. Toisaalta voi myös kysyä, onko arkisesta tiedonhankinnasta ja muusta tietotekniikkatyöstä sittemmin tullut osa (miesten tekemää) kotityötä.

Sittemmin yhteiskunnan palvelujen digitalisoituminen on puolestaan tuottanut paljon poliittisesti motivoitunutta kehittämistyötä ja -tutkimusta ikääntyneistä ja heidän suhteestaan media- ja viestintäteknologiaan. Ikääntyneiden suhde digimailmaan nähdään joko ongelmallisena tai digitaalisuus ratkaisuna iän tuomiin ongelmiin. Ikääntyneiden suhdetta teknologiaan koskevaa selvitystyötä on paljolti ohjannut ajatus aktiivisesta vanhenemisesta (*active aging*), aktiiviseneioreista, jotka hoitavat sujuvasti esimerkiksi terveydenhoitoon liittyviä asioita verkko välityksellä. Osa ikääntyneistä kuitenkin aktiivisesti kieltäytyy tietotekniikan käytöstä. (Esim. Hakkarainen & Hyvönen 2010; Hakkarainen 2012.)

Tietokoneiden yleistyessä Suomessa 1990-luvun lopulta lähtien alettiin kiinnittää huomiota tietotekniikan mukanaan tuomaan eriarvoistumiseen. Ikääntyneitä ja muita työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevia pidettiin riskiryhminä, joka kohtaa tekniikassa pikemminkin haittoja kuin hyötyjä. Anne Sankarin (2003) havaintojen mukaan iäkkäät kuitenkin haastoivat heitä koskevia käsityksiä, kuten oletusta, että eivät halua opetella uutta, tai että he eivät kykene tai saa omaksua uusia taitoja. Vaikka kaikkiin iäkkiin liittyy erityisyyksiä, minkään vanhoja koskevan oletuksen ei pidä ajatella koskevan kaikkia vanhoja ryhmänä.

Jos Sankarin vuosituhannen vaihteessa haastattelemat ikäihmiset suhtautuvatkin tietotekniikkaan positiivisesti, sittemmin on kuultu kriittisempiä ääniä. Päivi Hakkarainen & Pirkko Hyvönen (2010) analysoivat tietokoneista kieltäytyneiden yli 60-vuotiaiden suomalaisten kertomuksia. Tietokoneet herättivät tutkimukseen osallistuneissa runsaasti negatiivisia tunteita: tietokoneen nähtiin olevan uhka vapaudelle, hyvinvoinnille ja sosiaalisille suhteille. Ikäihmisten elämässä tietotekniikan nopean kehittymisen ja erilaisten palvelujen digitalisoimisen voi ajatella lisänneen painetta pärjätä yksin ja elämistä ehkä ahdistavankin yksilöllisen valinnan vapauden kanssa. Myös kaupunkiympäristöjen digitalisoiminen ja erilaisten laitteiden lisääntyminen tutuissa ympäristöissä voi aiheuttaa ikääntyneille hankaluuksia arkisten asioiden hoidossa (Ylipulli & Suopajarvi 2013).

Median merkitykset: romanttista komediaa ja retroinnostusta

Digitalisoituminen on aiheuttanut muutospaineita myös perinteisille mediataloille. Yleisradion Kakkoskanavan uudistus vuonna 2012 herätti runsasta keskustelua kanavan ikäprofiilin nuorennusleikkauksesta ja varttuneempien katsojien syrjäyttämisestä. Ohjelmaa suunnattiin aiempaa enemmän lapsille, nuorille ja nuorille aikuisille, ja osa vanhemman väen suosikkiohjelmista joko lopetettiin tai siirrettiin Ykköselle.

Osa perinteisistä mediataloista kuitenkin tavoittelee aiempaa enemmän ikääntynyttä yleisöä suuntaamalla aiempaa enemmän tarjontaansa heille. Esimerkiksi naistenlehdistä iäkkäämpiä lukijoita puhuttelevat *Eeva*, *Kodin Kuvalehti*, *Kotiliesi* ja *Gloria*, yleisaikakauslehdistä *Apu* ja *Seura*. Iltapäivälehd-

tien toiseen maailmansotaan ja Suomen historiaan liittyvät nostalgialiitteet löytänevät suuren osan lukijoistaan vanhemman miesväestön keskuudesta.

Näiden lisäksi tarjolla on erityisiä ikääntyneiden lehtiä. Vanhin eläkeikäisille suunnattu suomalainen aikakauslehti *ET* aloitti toimintansa jo 1973. Alun perin *Eläketieto*-niminen informatiivinen lehti on sittemmin muuttunut suosituksi yleisaikakauslehdeksi henkilöhaastatteluineen, matkustusvinkkeineen ja resepteineen. Kohderyhmäkseen se kuvaa ”yli viisikymppiset suomalaiset suuret ikäluokat, jotka hakevat ideoita ja vinkkejä matkailuun, hyvinvointiin, terveyteen, kauneuteen, kotiin, ruoanlaittoon ja talouteen. Noin 40 prosenttia heistä on vielä työelämässä ja 60 prosenttia nauttii eläkepäivistä. Nyt jos koskaan heillä on liikkumavaraa toteuttaa haaveitaan ja käyttää omat rahat omaan hyvinvointiin.” (*Et-lehti*.)

Valkoinen, vauras, terve, omasta hyvinvoinnistaan ja hemmottelusta kiinnostunut heteroseksuaalinen eläkeikäinen väestö näyttää olevan monen lehden myyntipuheen kohde. Samantyyppisiä sisältöjä tarjoavat vuonna 2005 perustettu *Viva*-lehti 11 ja vuonna 2013 perustettu *Oma Aika* -lehti.

Vanhenemisen teemoja on viime vuosina käsitelty myös elokuvateatterilevityksessä olleissa angloamerikkalaisissa valtavirtatuotannoissa, etenkin romanttisessa komediassa (esim. Hobbs 2013). Tällaisia ovat esimerkiksi *Kalenteritytöt* (2003), *Jotain annettavaa* (2003), *Ladies in Lavender* (2004), *Sekavia suhteita* (2007), *Superäiti* (2007), *Pientä säätöä* (2009), *The Best Exotic Marigold Hotel* (2012), *Kvartetti* (2012), *Lemmenlomalla* (2012), *Yhdet häät ja kolme anoppia* (2013) ja *Harjoittelija* (2015). Usein samojen, ikääntyneiden näyttelijöiden tähdittämien elokuvien pääteemoja ovat romanssit, sekä niihin liittyvät sukupuolittuneet teemat, kuten miesten seksuaalinen kyvykkyys ja naisten ulkonäköpaineet. Nykyisin toimintaelokuvat saattavat tosin myös haastaa normatiivisia näkemyksiä sukupuolittuneista rooleista, kuten esimerkiksi Judi Denchin esittämässä James Bond -elokuvien hahmossa M tai Helen Millerin toimintasankarin hahmossa Red-elokuvissa. (Ks. esim. Krainitzki 2014.)

Vakavammin vanhenemiseen ja sairauksiin liittyviä kysymyksiä on käsitelty muun muassa elokuvissa *Iris* (2001), *Vuosi elämästä* (2010), *Laulu Marionille* (2012) ja *Rakkaus* (2012). Suomalaisissa tuotannoissa ikääntymistä on käsitelty muun muassa elokuvissa *Rakkaudella, Maire* (1999), *Viimeiset mitalit* (2000), *Joki* (2001), *Thomas* (2008) ja *Kohtaamisia* (2008). Varsinainen menestys on viime vuosina ollut ollut Tuomas Kyrön kirjoihin perustuva *Mielensäpahoittaja* -elokuva (2015) ja muu hahmon ympärille kietoutunut tuotanto.

Toisaalta digitaalisuus on mahdollistanut uutta käyttöä myös menneisyydelle. Esimerkiksi YLE on tuonut yleisölle nähtäväksi ohjelmia, jotka oli aiemmin mahdollista vain säilyttää arkistossa. Samalla television rooli on muuttunut ylenkatsotusta kritiikin kohteesta arvokkaaksi kansalliseksi kulttuuriperinnön välittäjäksi. Parjattua ”töllötintä” ajatellaan yhä useammin keskeisenä kulttuurisen muistin sijana ja historiallisen tiedon tuottajana. (Pajala 2011.)

Nostalgia-aineistoissa, kuten iltapäivisin esitettävissä vanhoissa kotimaisissa elokuvissa, kiinnostavaa on usein niiden poliittinen epäkorrektius ja ristiriita nykymaailman kanssa. Esimerkiksi vanhat elokuvat saattavat herättää piinallisia muistoja siitä, miten joitain ihmisryhmiä on aiemmin kohdeltu ja kuvattu, minkälaisin silmin heidät on nähty. Tämä herättää kysymyksen vanhojen ihmisten haavoittuvuudesta – millaisia ahdistavia muistoja jotkut nostalgian nimissä kierrätetyt mediatuotteet voivat herättää? Kenen toimijuutta kannattelee esimerkiksi sisällöiltään seksististen ja rasististen vanhojen elokuvien esittäminen?

Mielensäpahoittaja (Antti Litja). Kuva © Solar Films / Marek Sabogal.

Vanhat naiset mediassa: ongelmatapauksia, mainontaa ja megamummoja

Vaikka mediakuvastot ovat jatkuvassa liikkeessä, niihin liittyy myös paljon toistoa ja kulttuurista pysyvyyttä. Vanhenemiseen liittyviä kulttuurisia kuvia tutkineen Sinikka Vakimon (2001, 166) mukaan mediaan liittyvät merkityksenantoprosessit noudattavatkin yleistä kulttuurin tiedonjärjestyksen logiikkaa. Yleinen länsimainen logiikka lienee se, että vanhuus nähdään usein ongelma-keskeisesti, sairauksina, köyhyytenä ja hoidon tarpeena, ylipäänsä taloudellisenä taakkana yhteiskunnalle. Vanhat muistuttavat usein sairauksien ja toisista riippuvuuden mahdollisuudesta, vaikka kaikki sairaat ja toisten avusta riippuvaiset eivät vanhoja olekaan. (Halonen 2002; Vakimo 2001.)

Toisaalta yllirajainen ja nopeasti muuttuva mediakulttuuri on aina noudattanut useiden eri kulttuureiden logiikoita. Esimerkiksi suomalaisen kulttuurin järjestykseen sopii vuodesta toiseen myös ymmärrys ”vahvasta suomalaisesta naisesta”, jota on usein symboloinut Niskavuoren Heta tai Niskavuoren vanha emäntä. Hanna Varjakosken (2015) havaintojen mukaan myös uusien kotimaisten ikääntymistä käsittelevien elokuvien vanhat naiset kuvataan vastoinikäymisten edessä varsin kompetentteina ja vahvoina. Näiden ohella mediakuvastossa häärii varsin toisentyppisiä naishahmoja, kuten brittiläinen *Grandmother* tai saksalainen *Oma*. Netflixin *Grace ja Frankie*kin eroavat elämäntavaltaan ja tyyliltään melko lailla Johanna Vuoksenmaan *Mökki*-sarjan mummoista, jotka elävät rakkaussuhteessa keskenään.

Kuvat ja nimitykset ovatkin jatkuvassa liikkeessä, josta esimerkiksi käy vaikkapa mummoon liittyvät merkitykset. Vuosituhannen alussa Sinikka Vakimo (2001) kiinnitti huomiota etenkin sanomalehtien tapaan käyttää mummo-sanaa kuvaamassa iäkästä naista yleensä, vailla kytköstä isovanhemmukseen tai edes vanhemmuuteen; isovanhemmuus sinänsä ja siihen liittyvät kysymykset muutoin olivatkin melko näkymättömiä.

”Mummon” siirtymä tarkoittamaan vanhaa naista yleensä lienee sittemmin lisääntynyt entisestään. Mielikuvia mummoista on monipuolistettu esimer-

kiksi *Mummokirjassa* (2004), joka pyrkii Natalie Baerin valokuvien yksilöllisempiin kuviin vanhoista naisista.

Eläkkeellä on Suomessakin yhä enemmän hyväkuntoisia nuoria vanhoja, joilla oletettavasti on aikaa ja rahaa kulutukseen, ja joille siksi kohdennetaan entistä enemmän mainontaa. Etenkin naisille suunnataan kauneudenhoitotuotteita ja kosmetiikkaa: ikääntyminen ei saisi näkyä muuta kuin kauneudenhoitoon uhratun ajan lisääntymisenä. Avainsana on hemmottelu (vrt. Mazzarella 2008, 184). ”Mummous” saanut muitakin uusia ulottuvuuksia: Helsingin Wanhaa kauppakujaa ravintoloineen kutsutaan yleisesti mummo-tunneliksi sen keski-ikäisen ja naisvaltaisen asiakaskunnan takia.

Toisaalta mummoihin liittyy paljon imaginaarista vanhan ajan leppoosaa elämää. Sisustuslehdissä ja blogeissa mummot ovat läsnä maalaisromanttisissa mielikuvissa mummonmökeistä tai vastaavasti ruokalehdissä haikaillaan mummon kurkkujen perään. Mummoilu voikin yhdistyä myös erityisesti nuorten naisten kotoilun haluun (ks. Rokkonen 2015), odotuksiin vähemmän hektisestä elämästä. Taloudellisesti hyvinä aikoina mainostoimistot etsivät työpaikoille toimistomummoja, joiden tehtävä oli luoda konttoreihin läsnäolon ja kotoisuuden tuntua, esimerkiksi leipomalla pullaa. Mummojen kykyyn suhteuttaa ja ratkoa erilaisia ongelmia luotettiin vuonna 2015 MTV 3:n tositv-sarjassa *Mummomafia*. Siinä Kristiina Halkola, Raili Hulkkonen ja Eva-Riitta Siitonen ratkoivat ”nuorten aikuisten, perheiden, sinkkujen ja pariskuntien pulmia järjestyttävän mummoenergian voimalla”. (Ks. *Mummomafia*.)

Yrittäjä ja taiteilija Aira Samulin. Kuva: Juha Laitalainen.

Samankaltaista liikehdintää on ollut tätien liepeillä. Mazzarellan aikoinaan (1995) lanseeraama tätienergia on kääntänyt tädin halventavat assosiaatiot positiivisemmiksi. Halventavana pidettyä kukkahattutätiä – sanakirjan mukaan idealistisesti ja moralisoivasti yhteiskunnallisiin ongelmiin suhtautuva (nais) henkilö – on pyritty ottamaan positiiviseen käyttöön esimerkiksi sivustolla, jonne kuka tahansa on voinut kuvata itsensä kukkahattu päässä (ks. KUKKAHATTUTATI.COM).

Vastakohtana vanhojen naisten näkymättömyydelle tai mummouttamiselle mediassa on tapana esitellä poikkeuksellisia superyksilöitä, joita vanhuuden vaivat eivät tunnu häiritsevän ollenkaan. Tällaisia hahmoja suomalaisessa mediassa ovat olleet esimerkiksi Aira Samulin ja Lenita Airisto. Ikärajojen ylittäjät esitetään yleensä hyvin positiivisessa valossa, ikään kuin esimerkkeinä muille, mutta toisinaan myös huvittavina hahmoina suhteessa ikäänsä. Vähemmistöinä lehdistössä ovat olleet neutraalinsävyiset artikkelit seesteisestä ja viisaasta elämänvaiheesta (Vakimo 2001, 171–172). Kertomukset vanhoista supernaisista ärsyttävät myös Mazzarellaa (2010, 221): ”Minua kyllä rasittavat ne tarinat, joita kerrotaan fantastisista vanhoista naisista. Naisista, jotka ratsastavat kamelilla pohjoisafrikkalaisen autiomaan halki päästääkseen aivan erityiselle klovnikurssille tai ovat vain kerta kaikkiaan ilmiömäisiä retkiluistelijoita.”

Lopuksi: mistä puhumme, kun puhumme ikääntyneistä ja mediasta?

Oltiin muodikkaasta medioitumisen käsitteen analyttisestä selitysvoimasta mitä mieltä tahansa, ikääntyneitä ajatellen se herättää useita kysymyksiä. Kuka ja millainen on mediatutkimuksen ja -teorian toimija? Kuka on medioitumisen oletettu kokija? Onko teorioiden oletettu toimija keskiluokkainen, keski-ikäinen tai nuori, tekniikasta ainakin jossain määrin kiinnostunut mieshenkilö, jolla on riittävästi resursseja (aikaa ja rahaa) median seurantaan? Toisaalta on arvioitu, että lähes joka viides eurooppalainen perhe elää köyhyysuhan alla. Haavoittuvimpia ryhmiä tässä suhteessa ovat esimerkiksi ikääntyneiden ihmisten yhden hengen kotitaloudet yksinhuoltajaperheiden ja monilapsisten maahanmuuttajaperheiden ohella. (Jokinen 2013, 79.) Millaisessa medioituneessa maailmassa he elävät?

Entä mitä iän ja ikääntymisen huomioiminen mediatutkimuksessa siis tarkoittaisi tutkimuksen metodologian ja metodien kannalta? Periaatteessa erilaisten ikään ja ikääntymiseen liittyvien ilmiöiden tutkimiseen on käytössä sama laaja metodologisten asetelmien ja metodisten valintojen skaala kuin missä tahansa ihmistieteellisessä tutkimuksessa. Esimerkiksi ikääntyneiden mediakäyttöä koskevassa tutkimuksessa on tehtävä valinta sen suhteen, onko lähtökohtana mediatutkimuksen yleisötutkimus, joka tällä kertaa kohdistuu ikäihmisiin, vai gerontologinen tutkimus, jossa lähtökohtana on vanhenemiseen liittyvät erilaiset sosiaaliset aspektit, esimerkiksi ikäihmisten eläminen medioituneessa maailmassa ja median kanssa.

Kaikki riippuu tietenkin tutkimusintressistä, millaista tietoa ja mitä tarkoitusta varten halutaan tuottaa ja millainen ihmiskäsitys tutkimuksessa on perusoletuksena. Esimerkiksi ikää ja ikääntymistä koskevassa gerontologisessa tutkimuksessa kyse on usein ajan mukanaan tuomien muutosten tutkimisesta, joten seuranta-ajatkin voivat olla pitkiä, useita vuosikymmeniä kestäviä. Toisaalta myös poikittaistutkimukset, eri ikäryhmien vertailut toisiinsa, ovat tutkimusasetelmina suosittuja. Tosin tulokset saattavat kertoa jostain aivan

muusta kuin ikääntymisestä ja siihen liittyvistä eroista, ovathan tutkittavat syntyneet ja eläneet aivan erilaisissa yhteiskunnissa.

Ikääntyneiden mahdollinen haavoittuvuus tulisi huomioida, etenkin jos tekee haastattelututkimusta. Iäkkäiden mahdolliset muisti-, aisti ja liikkumisongelmat täytyy ottaa tutkimusasetelmassa huomioon, samoin mahdollinen masentuneisuus tai alakuloisuus, joka gerontologisessa tutkimuksessa on havaittu vanhimille ikäryhmille tyypilliseksi piirteeksi. Huono näkökyky voi joillakin johtaa siihen, että esimerkiksi sanomalehtien käytöstä ei juuri kannata kysyä. Esimerkiksi Ikivihreät-projektissa huomattiin, että noin neljäsosalla 83–92-vuotiaista oli vaikeuksia tekstien lukemisessa. Haastattelumenetelmää onkin siksi pidetty parempana kuin esimerkiksi kyselytutkimusta. Liikunta-vaikkeudet kannattaa ottaa huomioon ja pyrkiä siihen, että haastattelut pyritään tekemään haastateltavan kotona. (Heikkinen 2013, 18–20.)

(Haastattelu)tutkimuksen hankaluutta ei tule kuitenkaan liioitella (Lumme-Sandt 2005), vaan ihmistieteiden yleinen vaatimus tutkijan refleksiivisyydestä haastattelutilanteen suhteen riittänee. Voi olla, että tutkimuskohteiksi valikoituvat helpommin ne, jotka ovat sosiaalisesti aktiivisia ja halukkaita kertomaan itsestään. Tavat ilmaista itseään ovat kulttuurisidonnaisia, ja voivat vaihdella esimerkiksi uskonnollisen elämän, sukupuolen ja sosioekonomisen tilanteen mukaan. Joillekin vanhoille voi olla vaikeaa ilmaista kielteisiä asioita. Suhde lapsenlapsiin tai muihin eri sukupolven media käyttäjiin voi olla iäkkäiden mediakäytössä keskeinen tekijä, jonka avulla haetaan ylisukupolvisia yhteyksiä – niistä kannattaa myös kysyä. Yhtäältä isovanhemmat voivat innostua uusista ilmiöistä lastenlasten innoittamina tai toisaalta vierastaa nuorten suosimia sosiaalisen median toimintatapoja, kulutuskeskeistä kulttuuria ja mediasisältöjä. Toisaalta isovanhempien omaan nuorisokulttuurikaanoniin voi kuulua esimerkiksi rasistisia sisältöjä, joita he itse pitävät varsin neutraaleina.

Median käyttöä tai vastaanottoa koskevien kysymysten esittäjä voi kohdata samankaltaisia hankaluuksia kuin arjesta kiinnostunut tutkija: haastateltava ei välttämättä näe tutkimuskysymyksessä mieltä, eikä tiedä, mistä puhua (vrt. Jokinen 2005). Joillekin vanhoille on tyypillistä omien kokemusten ja oman tylsän elämän vähättely; eihän siinä voi olla mitään tutkimuksellisesti kiinnostavaa (Lumme-Sandt 2005).

Hankaluutta voi olla senkin suhteen, ymmärretäänkö media laitteiksi, sisällöiksi, mediatapahtumiksi – tai kaikiksi näiksi. Ymmärrys ”median” sisällöstä vaihtelee, paitsi tutkimuksessa (esim. Ridell & Väliaho 2006) myös arkikielessä. Kielentutkija Paavo Pulkkisen (1984) mukaan media kotoutui suomen yleiskieleen 1960-luvulla, lähinnä mainonnan ja markkinoinnin oppikirjojen kautta. Myös omien havaintojeni mukaan ikääntyneiden ymmärrys ”mediasta” kytkeytyy usein yhtäältä mainoksiin ja televisioon, toisaalta sosiaaliseen mediaan ja älypuhelimiin.

Erittäin ikääntyneiden mediasuhteita tutkittaessa kysymys muistamisesta ja muistista on olennainen ja joissain tapauksissa hyvin konkreettinen. Ikääntyneitä ajatellen myös muistiin ja muistamiseen liittyvät kysymykset asettuvat vielä hieman toisin; muistin merkityksestä ei voi automaattisesti päätellä mitään. Esimerkiksi ikääntyneiden kanssa haastattelututkimusta tehdessä mahdolliset muistisairaudet tulee toki ottaa huomioon, mutta myös se, että terveet iäkkäät säilyttävät yleensä kykynsä oppia uutta ja sopeutua uusiin tilanteisiin. (Esim. Lumme-Sandt 2005.) Heille media voi toimia oppimisen kohteena, muistamisen välineenä ja muistin ylläpitäjänäkin.

Jatkuvaan muutokseen perustuvat iän ja ikääntymisen kategoriat tuntuvat haastavan monta tuttua ajattelun apuvälinettä: matalan ja korkean, aktiivisen

ja passiivisen, käytön ja ei-käytön. Keskeisin ohjenuora lienee se, että tutkija harjoittaa herkkyyttä iän huomioimisessa: ei jyrkkää ja ennalta määrättyä oletusta tutkimustulosten suhteen (vrt. Vuori 2002). Kuten mitä tahansa ryhmää, vanhoja pitäisi tarkastella ennen kaikkea osana nykykulttuuria, vailla erityisiä koomisuus-, kurjuus-, romantisoimis-, poikkeuksellisuus- tai aktiivisuusdiskursseja. Universaalien teorioiden sijaan tarvitaan kenties useita miniteorioita ja pieniä tarinoita.

Ikä, jos mikä, lisää – tai sen pitäisi lisätä – ymmärrystämme ihmisten erilaisuudesta. Vaikka sukupolvet saattavat ymmärtää ja muistaa esimerkiksi erilaiset mediatapahtumat näennäisen samankaltaisesti, eri ilmiöiden tulkinnat vaihtelevat suuresti sukupuolen, etnisyyden ja yhteiskuntaluokan mukaan. Esimerkiksi julkisen ja yksityisen rajan hämärtyminen voi tarkoittaa eri asioita vanhojen miesten ja vanhojen naisten mediatajussa. Lukuisat tutkijat, muun muassa Nancy Fraser (2009) ovat kiinnittäneet huomiota julkisen ja yksityisen rajan keinotekoisuuteen ja sukupuolittuneisuuteen: julkinen on historiallisesti ollut miesten toiminta-aluetta, yksityinen naisten, minkä seurauksena naisten elämän piiriin kuuluneet asiat on helposti mielletty vain yksityisiksi asioiksi.

Vanhojen mediakäyttöä tutkiessa mieli kannattaa pitää avoimena myös yllättäville median käyttötarpeille. Radiota tai televisiota saatetaan pitää auki seuran tarpeen takia, musiikkiohjelmat saattavat miellyttää yllättävänkin monen ikäisiä tai mediaa ajatellaan ensisijaisesti opettavaisina sisältöinä. Median sisällöt voivat myös ylläpitää ”maailmantuntua” silloinkin, jos oma liikuntakyky on rajallinen. Merete Mazzarella kertoo teoksessaan *Matkalla puoleen hintaan* (2010, 171) vanhasta naisesta, joka seuraa päivittäin mieltä kuohuttavia uutisia. Kiihtymystä hillitsemään pyrkivä tytär saa selityksen: ”Mutta kun minä haluan kiihtyä.”

Lähteet

Baer, Natalie (2004) *Mummokirja*. Jyväskylä: Kirjapaja.

Bolin, Göran & Skogerbo, Elin (2013) ”Age, generation and the media”. *Northern Lights*, Volume 11 (2103), 3–14.

Bolin, Göran (2016) ”Passion and nostalgia in generational media experiences”. *European Journal of Cultural Studies*, 2016:6.

Et-lehti. <<http://vanha.media.sanoma.fi/et-lehti>> (Linkki tarkistettu 12.10.2017.)

Fraser, Nancy (2009) ”Uusi katse julkisuuteen – vallitsevan demokratian arvostelua”. *Media & Viestintä* 2009:3, 8–30.

Hakkarainen, Päivi & Hyvönen, Pirkko (2010) ”Tietokoneeton elämä yli 60-vuotiaan valintana: Tunteita ja perusteluja”. *Media & Viestintä* 2010:33: 4, 79–96.

Hakkarainen, Päivi (2012) ”’No good for shovelling snow and carrying firewood’: Social representations of computers and the Internet by elderly Finnish non-users”. *New Media & Society*, Vol. 14:7, 1198–1215.

Halonen, Irma Kaarina (2002) ”Sukupuolen paikkoja ikämatriisissa”. *Tiedotustutkimus* 2002:4.

Heikkilä, Heikki, Ahva, Laura, Siljamäki, Jaana & Valtonen, Sanna (toim.) (2012) *Kelluva kiinnostavuus*. Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, Eino (2013) ”Gerontologia tieteenalana”. Teoksessa Heikkinen, Eino; Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) (2013) *Gerontologia* (3. ed.) Helsinki, Finland: Duodecim, 16–27.

Heikkinen, Eino, Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) (2013) *Gerontologia* (3. ed.) Helsinki, Finland: Duodecim.

Hobbs, Alex (2013) ”Romancing the Crone: Hollywood’s Recent Mature Love Stories”. *Journal of American Culture*, Vol. 36:1, 42–51.

- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Kimmo (2013) "Perhesuhteet ja hyvinvointi". Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) (2013) *Gerontologia* (3. ed.). Helsinki, Finland: Duodecim, 72–83.
- Jyrkämä, Jyrki & Nikander, Pirjo (2007) "Ikäsyryntä". Teoksessa Lepola, Outi ja Villa, Susan (toim.) *Syrjintä Suomessa 2006*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto, 181–218.
- Karisto, Antti (toim.) (2005) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino.
- Kangas, Ilkka & Nikander, Pirjo (1999) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koivunen, Anu (2000) "Paluu kotiin? Nostalgian lumo populaarikulttuuriselityksissä". Teoksessa Koivunen, Anu; Paasonen, Susanna & Pajala, Mari (toim.) *Populaarin lumo – mediat ja arki*. Turun yliopisto: Mediatutkimus, 326–353.
- Kontula, Osmo (2013) "Seksuaalisuus". Teoksessa Heikkinen, Eino; Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) (2013) *Gerontologia* (3. ed.) Helsinki, Finland: Duodecim, 351–363.
- Kortti, Jukka (2007) *Näköradiosta digiboksiin. Suomalaisen television sosiokulttuurinen historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kortti, Jukka & Mähönen, Tuuli Anna (2009) "Reminiscing Television. Media Ethnography, Oral History and Finnish Third Generation Media History". *European Journal of Communication* 2009:1.
- Kortti, Jukka (2016) *Mediahistoria. Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta biteihin*. Helsinki: SKS.
- Kranitzki, Eva (2014) "Judi Denc's age-inappropriateness and the role of M: Challenging normative temporality". *Journals of Aging Studies* 2014:29, 32–40.
- KUKKAHATTUTATI.COM World Famous Artist Ninni Luhtasaari Best. <<http://www.ninni-luhtasaari.com/sample-page/kukkahattutati-com/>> (Linkki tarkistettu 12.10.2017.)
- Lahikainen, Anja Riitta, Mälkiä, Tiina & Repo Katja (toim.) (2015) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtisalo, Anneli (2011a) "Muistelua Ethanista ja Ethanin kanssa". *Lähikuva* 2011:2, 3–5.
- Lehtisalo, Anneli (2011b) "Memory Studies – kohti tutkimusalueen vakiintumista". *Lähikuva* 2011:2, 53–60.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2005) "Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa". Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 125–144.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2008) "Media image of aging". *Gerontologist* 2008:10.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2011) "Images of aging in a 50+ magazine". *Journal of Aging Studies*, Vol. 25: 1.
- Lähikuva* (2011) Teemanumero Media ja menneisyys, 2011:2.
- Mazzarella, Merete (1995) *Täti ja krokotiili*. Suom. Kaarina Ripatti. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Mazzarella, Merete (2008) *Illalla pelataan Afrikan tähteä: isovanhemmista ja lapsenlapsista*. Suom. Raija Viitanen. Helsinki: Tammi.
- Mazzarella, Merete (2010) *Matkalla puoleen hintaan. Eläkkeellä olemisen taidosta*. Suom. Raija Rintamäki. Helsinki: Tammi.
- Mummomafia - Ohjelmat - Viihde - MTV3.fi. <<http://www.mtv.fi/mummomafia>> (Linkki tarkistettu 12.10.2017.)
- Mörä, Tuomo (2002) "Median ikä". *Tiedotustutkimus* 2002:3, 1.
- Niemelä, Raimo (2006) *Ikääntyneiden informaatiokäyttäytyminen: Laadullinen tutkimus arkielämän informaatiokäytännöistä ja toimintaan aktivoitumisesta*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Nikunen, Kaarina, Paasonen, Susanna & Saarenmaa, Laura (toim.) (2005) *Jokapäiväinen pornomme*. Tampere: Vastapaino.
- Ojala, Hanna & Pietilä, Ilkka (2013) *Miehistä puhetta: miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere: TUP.
- Paasonen, Susanna, Kyrölä, Katariina, Nikunen, Kaarina & Saarenmaa, Laura (2015) "'We hid porn magazines in the nearby woods': Memory-work and pornography consumption in Finland". *Sexualities* 2015, Vol. 18:4, 394–412.

- Pajala, Mari (2011) "Televisuaalisen muistin muodot vuosikymmensarjoissa". Teoksessa Elfving, Sari & Pajala, Mari (toim.) *Tele-visioita. Mediakulttuurin muuttuvat muodot*. Helsinki: Gaudeamus, 163–192.
- Pantzar, Mika (2000) *Tulevaisuuden koti: Arjen tarpeita keksimässä*. Helsinki: Otava.
- Peteri, Virve (2006) *Mediaksi kotiin. Tutkimus teknologioiden kotouttamisesta*. Tampere: TUP, Media Studies.
- Peteri, Virve (2010) "Suomalainen teknobuumi ja vastatarinat". Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 206–209.
- Pulkkinen, Paavo (1984) *Lokarista sponsoriin. Englantilaisia lainoja suomen kielessä*. Helsinki: Otava.
- Purhonen, Semi & al. (toim.) (2014) *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rantanen, Terhi (2005) *Media and globalization*. London: Sage.
- Ridell, Seija & Väliaho, Pasi (2006) "Mediatutkimus käsitteiden kudelmana". Teoksessa Ridell, Seija, Väliaho, Pasi & Sihvonen, Tanja (toim.) *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino, 7–26.
- Rokkonen, Lilli Aini (2015) "Moratorio". Teoksessa Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.) *Prekariisaatio ja affekti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 113–134.
- Salmi, Hannu (1996) *Atoompommit kuuhan. Tekniikan mentaalihistoriaa*. Helsinki: Edita.
- Sankari, Anne (2003) "Tekniikan ihmevanhat?". Teoksessa Teoksessa Talja, Sanna & Tuuva, Sari (toim.) *Tietotekniikkasuhteet. Kulttuurinen näkökulma*. Helsinki: SKS, 13–40.
- Sarvimäki, Anneli (2013) "Vanheneminen eri kulttuureissa ja etnisissä ryhmissä". Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) (2013) *Gerontologia* (3. painos.) Helsinki, Finland: Duodecim, 92–100.
- Seppänen, Janne & Väliaverronen, Esa (2013) *Mediayhteiskunta*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Starck, Margaretha (1969) *Vanhustutkimus 1968*. PTS-tutkimuksia 8/69. Yleisradio.
- Talja, Sanna (2003) "Tietotekniikkaminuus – miten se rakentuu?". Teoksessa Talja, Sanna & Tuuva, Sari (toim.) *Tietotekniikkasuhteet. Kulttuurinen näkökulma*. Helsinki: SKS, 13–40.
- Tiedotustutkimus* (2002) Teemanumero Ikä, 2002:3.
- Tilastokeskus, Findikaattori: Elinajanodote. <<http://www.findikaattori.fi/fi/46>> (Linkki tarkistettu 12.10.2017.)
- Uotinen, Johanna (2005) *Merkillinen kone. Informaatioteknologia, kokemus ja kertomus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Vakimo, Sinikka (2001) *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntilanteista*. Helsinki: SKS.
- Varjakoski, Hanna (2015) "'Kai sitä jotenkin hengissä on, kun varjo kulkee vierellä'. Vanhuuskuvia kotimaisessa 2000-luvun elokuvassa". *Lähikuva* 2015:1, 60–76.
- Vehviläinen, Marja (2002) "Teknologinen nationalismi". Teoksessa Gordon, Tuula, Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 211–229.
- Volkmer, Ingrid (ed.) (2006) *News in Public Memory. An International Study of Media Memories across Generations*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Vuori, Jaana (2002) "Sukupuolen kirjoittaminen". Teoksessa Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino, 95–108.
- Ylipulli, Johanna & Suopajarvi, Tiina (2013) "Contesting ubicomp visions through ICT practices: Power negotiations in the meshwork of a technologised city". *International Communication Gazette* 75: 5–6.
- Yläne, Virpi (ed.) (2012) *Representing Aging. Images and Identities*. London: Palgrave MacMillan.